

ЩОДО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ДЛЯ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ...

мають бути підтвержені цивільним позовом. Це суперечить вимогам п. 3 ч. 1 ст. 91 та ч. 1 ст. 92 КПК України.

Ухвала суду апеляційної інстанції про залишення в силі виправдувального вироку має бути обґрунтованою і вмотивованою та не може містити посилання на те, що пред'явлене особі обвинувачення є не конкретним за умови, що цей же апеляційний суд скасовував ухвалу суду першої інстанції про повернення прокурору обвинувального акта щодо особи з тих підстав, що обвинувальний акт відповідає вимогам процесуального закону і містить у собі відомості, передбачені пунктами 1–9 ч. 2 ст. 291 КПК України.

Оцінюючи ухвалу суду апеляційної інстанції з огляду на дотримання вимог ст. 370 КПК України про обґрунтованість та вмотивованість судового рішення, Верховний Суд звернув увагу на те, що окремі фрагменти мотивувальної частини вказаної ухвали (викладення змісту показань потерпілих та свідків, висновок про неправильність обвинувального акта, оцінка кваліфікуючих ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 364 КК України) не мають логічного взаємозв'язку.

Отже, зміст ухвали суду апеляційної інстанції свідчить про формальний підхід до розгляду апеляційних скарг та її невідповідність вимогам статей 370, 419 КПК України. Допущені порушення кримінального процесуального закону є істотними, тобто перешкодили суду ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення.

З огляду на наведене Верховний Суд постановив, що ухвала апеляційного суду підлягає скасуванню, а кримінальне провадження – признанню на новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

ЩОДО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ДЛЯ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЯКИМ КОНСТАТОВАНО ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ КОНВЕНЦІЇ*

Вироком Апеляційного суду Одеської області від 04 вересня 2006 р. Р. засуджено за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 15, пунктами 1, 6 ч. 2 ст. 115, п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3, 4 ст. 187, ч. 1 ст. 263, ст. 348 Кримінального кодексу України (далі – КК України), і на підставі ч. 1 ст. 70 КК Украї-

* Витяг з постанови Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 р. у справі № 1-32/06, сформований Л. Сидоровою.

ни поглиненням менш суворого покарання більш суворим остаточно визначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Ухвалою Верховного Суду України від 30 січня 2007 р. вирок суду щодо Р. залишено без зміни.

Рішенням Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд) від 01 лютого 2018 р. у справі “Радченко проти України” (заява № 39555/07) констатовано порушення у відношенні Р. положень п. 1 та пп. с п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у зв’язку з ненаданням заявнику безоплатної правової допомоги під час провадження у Верховному Суді України; порушень п. 1 ст. 6 у зв’язку з порушенням принципу рівності сторін під час провадження у Верховному Суді України.

У цьому рішенні ЄСПЛ указав, що згідно з його практикою гарантія права на безоплатну правову допомогу, яка передбачена п. 1 та пп. с п. 3 ст. 6 Конвенції, не припиняє своєї дії після закінчення провадження в суді першої інстанції. Таке право обвинувачених у вчиненні злочинів як гарантія залежить від двох умов: якщо така особа не має достатньо коштів для оплати правової допомоги та якщо інтереси правосуддя вимагають, щоб цій особі була надана така допомога.

ЄСПЛ зауважив, що під час досудового слідства та провадження в суді першої інстанції Р. було призначено захисника, що свідчило про визнання органами влади того, що в нього були фінансові труднощі. Що ж стосується того, чи вимагали “інтереси правосуддя” надання Р. безоплатної правової допомоги під час провадження у Верховному Суді України, то ключовими пунктами для розгляду цього питання є характер провадження, а також те, що заявнику могло бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, тобто максимально можливе покарання.

Одночасно Суд зазначив, що відповідно до Кримінального процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК України 1960 р.), що діяв на час розгляду справи Верховним Судом України, в касаційному порядку перевірявся вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, і така перевірка стосувалася об’єктивності та повноти досудового й судового слідства в суді нижчої інстанції та відповідності висновків суду першої інстанції фактичним обставинам справи. Тому характер провадження у Верховному Суді України також вимагав забезпечення заявнику правової допомоги в інтересах правосуддя.

Аналізуючи у сукупності наведені факти, ЄСПЛ дійшов висновку, що заявнику Р. було несправедливо відмовлено в наданні безоплатної правової допомоги під час провадження у Верховному Суді України.

Визнаючи порушення п. 1 та пп. с п. 3 ст. 6 Конвенції, Суд послався на рішення у справі “Максименко проти України” та вкотре констатував, що обмеження прав заявника на захист було наслідком відсутності будь-якої процедури призначення захисника для надання безоплатної правової допомоги на тій стадії провадження, коли відповідно до КПК України 1960 р. така правова допомога вже більше не була обов’язковою.

Крім того, ЄСПЛ встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв’язку з тим, що Верховний Суд України розглянув касаційну скаргу Р. за його відсутності, але за участю прокурора.

ЄСПЛ указав, що прокурори мали перевагу бути присутніми в засіданнях Верховного Суду України та, на відміну від підсудного, мали можливість усно викласти свої зауваження, які мали на меті здійснення впливу на думку суду.

Судом зазначено, що процесуальна справедливість вимагала, щоб заявникам у таких справах також була надана можливість зробити усні зауваження у відповідь. З огляду на обставини справи у відношенні Р. ЄСПЛ дійшов висновку, що під час провадження у Верховному Суді України не було дотримано принципу рівності сторін.

Щодо заявленої вимоги Р. про відшкодування 6 000 000 євро моральної шкоди та перегляд справи з дотриманням ст. 6 Конвенції ЄСПЛ зазначив, що коли особу, як у цій справі, було засуджено судом за результатами судового розгляду, який не відповідав вимогам Конвенції щодо справедливості, належним способом виправлення такого порушення може бути новий розгляд, перегляд або відновлення провадження за вимогою заявника. В такому судовому розгляді мають бути дотримані матеріальні та процесуальні гарантії, закріплені в ст. 6 Конвенції.

Тому з огляду на обставини справи ЄСПЛ вирішив, що встановлення порушення вже власне становить досить справедливу сатисфакцію.

У квітні 2018 р. Р. після ухвалення рішення ЄСПЛ звернувся до Верховного Суду із заявою про перегляд судових рішень у відношенні нього у зв’язку із встановленням у справі “Радченко проти України” порушення Україною міжнародних зобов’язань при вирішенні справи судом.

Україна взяла на себе зобов’язання гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I Конвенції (ст. 1 Конвенції). Така гарантія забезпечується урахуванням норм Конвенції та практики Суду в національному праві з огляду на ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (далі – Закон № 3477-IV), згідно з якою суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерела права.

Крім того, відповідно до ст. 2 Закону № 3477-IV та ст. 46 Конвенції Україна зобов'язана виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, у якій вона є стороною.

Згідно зі ст. 41 Конвенції, якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право держави, яка була стороною у справі, передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі потреби, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

Положеннями глави 3 Закону № 3477-IV передбачено, що для виконання рішення ЄСПЛ, яким констатовано порушення Україною Конвенції, мають вживатися заходи індивідуального та загального характеру.

Звертаючись із заявою про перегляд судових рішень у відношенні нього в порядку глави 32¹ КПК України 1960 р., Р. порушує питання про забезпечення йому на підставі рішення Суду права на такий захід індивідуального характеру, як повторний розгляд справи зі скасуванням обвинувального вироку суду першої інстанції та ухвали Верховного Суду України як незаконних судових рішень, постановлених з порушенням констатованих рішенням Суду положень Конвенції.

Згідно з вимогами ст. 10 Закону № 3477-IV додатковими щодо виплати відшкодування (статті 7–9 Закону № 3477-IV) заходами індивідуального характеру є: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*); б) інші заходи, передбачені у рішенні ЄСПЛ.

Відновлення попереднього юридичного стану заявника здійснюється, зокрема: а) повторним розглядом справи, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторним розглядом справи адміністративним органом.

Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 2 “Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини” від 19 січня 2000 р., прийнятою на 694-му засіданні заступників міністрів, Комітет Міністрів закликав Договірні Сторони, зокрема, до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо: і) коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше, ніж через повторний розгляд або поновлення провадження; ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помил-

ки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні.

Таким чином, для вирішення питань за зверненням заявника Великій Палаті Верховного Суду насамперед потрібно з'ясувати, чи можливе та доцільне застосування такого заходу індивідуального характеру, як повторний розгляд справи за обвинуваченням Р.

У своїй скарзі з додатком до неї засуджений вказував, що злочинів, за які його засуджено, він не вчиняв, вирок суду щодо нього ґрунтується на припущеннях та недопустимих доказах.

Р. просив Верховний Суд України переглянути вирок щодо нього.

Відповідно до вимог ст. 45 КПК України 1960 р. участь захисника є обов'язковою при провадженні дізнання, досудового слідства, під час розгляду кримінальної справи в суді першої інстанції, коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне ув'язнення – з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення.

На час ухвалення рішення Верховним Судом України редакцією ч. 2 ст. 394 КПК України 1960 р. було передбачено, що справа, яка призначена до розгляду з обов'язковим повідомленням прокурора та осіб, зазначених у ст. 384 КПК України 1960 р., розглядається касаційним судом у складі трьох суддів за участю прокурора з дотриманням порядку, передбаченого ч. 1, 2, 3 ст. 362 КПК України 1960 р.

Згідно ч. 3 ст. 362 КПК України 1960 р. неявка учасників процесу на засідання суду не є перешкодою для розгляду справи, якщо інше не передбачено цим Кодексом або рішенням суду.

Однак, ЄСПЛ з урахуванням серйозності становища засудженого Р., який був засуджений судом першої інстанції до довічного позбавлення волі, визнав розгляд кримінальної справи щодо нього в касаційному порядку без участі захисника порушенням п. 1 та пп. с п. 3 ст. 6 Конвенції, зазначивши, що характер розгляду цієї кримінальної справи вимагав надання заявнику правової допомоги в інтересах правосуддя.

Відповідно до вимог п. 1 та пп. с п. 3 ст. 6 Конвенції Верховний Суд України мав розглядати справу з наданням Р. безкоштовної правової допомоги та обов'язковою участю захисника.

Крім того, ЄСПЛ констатував порушення принципу рівності сторін, оскільки за відсутності заявника в судовому засіданні Верховного Суду України прокурор, на відміну від підсудного, інтереси якого не захищалися, надавав свої доводи касаційному суду. Така процесуальна нерівність сторін зумовила порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

З урахуванням наведеного й з огляду на зазначені норми міжнародного та національного законодавства, встановлене ЄСПЛ порушення

Україною міжнародних зобов'язань може бути підставою для повторного розгляду справи лише у разі можливості досягнення на національному рівні *restitutio in integrum* (повного відновлення), тобто відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який особа мала до порушення Конвенції.

Оскільки ЄСПЛ не визнав порушення права заявника на справедливий суд під час досудового та судового слідства в суді першої інстанції, то підстави для скасування вироку апеляційного суду, як про це ставиться питання Р., у Великій Палаті Верховного Суду відсутні.

Разом із тим, виходячи із зазначених фактичних та правових підстав, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що постановлена у кримінальній справі у відношенні Р. ухвала Верховного Суду України не може залишатися в силі та підлягає скасуванню.

Констатований ЄСПЛ характер (зміст) порушень, їхня правова природа, стадія провадження, на якій вони були допущені і на якій можуть бути виправлені, викликаний цими порушеннями стан для заявника, визначений можливий особливий спосіб відновлення порушеного права дають підстави вважати, що виправлення допущених порушень можна здійснити застосуванням такого заходу індивідуального характеру, як повторний перегляд справи за касаційною скаргою Р. судом касаційної інстанції.

Враховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду заяву Р. про перегляд вироку Апеляційного суду Одеської області від 04 вересня 2006 р. та ухвали Верховного Суду України від 30 січня 2007 р. у відношенні нього з підстав встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом задовольнила частково.

Ухвалу Верховного Суду України від 30 січня 2007 р. у відношенні Р. скасувала, а справу направила на новий касаційний розгляд до Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.